

THEOLOGIE EN PRAKTIJK*

Een peiling van het theologisch karakter
van de diakoniologische vakken

WD Jonker
Kampen: Kok, 8 Oktober 1968

Mine Heren Curatoren van deze Hogeschool, Hoogleraren, Doctoren, Predikanten en Studenten en voorts allen, die deze bijeenkomst met Uw tegenwoordigheid vereert, Zeer gewaardeerde toehoorderessen en toehoorders.

I

Het gebeurt voortdurend dat er van de zijde van de beoefenaren van de diakoniologische vakken (of de praktische theologie) uiting gegeven wordt aan een gevoel van onbehagen over de geringe rol en de betekenis die in de theologische opleiding aan dit studieveld worden toegekend.

Een sprekend voorbeeld hiervan vinden we bij Martin Fischer die een inleidend referaat bij de *Internationale Arbeitstagung für Praktische Theologie* te Jena in 1964 begon met de woorden: "Leider ist es noch immer charakteristisch, dass die Disziplin der Praktischen Theologie um ihre Stellung kämpfen muss"¹. Hij betreurt het feit, dat de praktische theologie in het gezelschap van de theologische vakken nauwelijks ernstig wordt genomen, ja dat de bedenking nog steeds wordt gehoord dat de praktische theologie eigenlijk niet aan de universiteit thuishoort. Het grootste gedeelte van de tijd van de studenten wordt door de andere vakken in beslag genomen, zodat de studenten de indruk krijgen dat de praktische theologie, die zich met enkele lesuren in de laatste semesters van de theologische studie tevreden moet stellen, niet van veel belang kan zijn².

Ook wat Nederland betreft heeft Roscam Abbing nog onlangs berekend dat er naar verhouding veel minder tijd aan de praktische theologie besteed wordt dan aan de andere vakken³.

Zo ontstaat bij menigeen de gedachte dat nog steeds de praktische theologie eerder als een appendix bij de wetenschappelijke theologie⁴, of zelfs als een onnodige blindedarm in het theologische organisme⁵, dan als een echte wetenschap kan worden beschouwd. Het is mogelijk tal van uitspraken aan te voeren, waarin uitdrukking gegeven wordt aan het onbehaaglijk gevoel dat de praktische theologie niet tot haar recht komt⁶, of in een onzekere positie verkeert⁷, of in de schaduw van de andere theologische vakken staat⁸.

Het puntigst vond ik het volgende gedeelte uit een artikel van Niebergall: "Schleiermacher nennt die Praktische Theologie die Krone des theologischen Studiums. Man könnte auch hier klagen: Wie ist

* Rede gehouden bij de aanvaarding van het hoogleraarsambt aan de Theologische Hogeschool van de Gereformeerde Kerken in Nederland op 8 oktober 1968.

* *Kampen, Kok 1968*

¹ M Fischer. *Das Selbstverständnis der Theologie und das praktisch-theologische Studium*, P. Th. 55 (1966), 136.

² *Ibid.*, 136, 137, 140.

³ PJ Roscam Abbing. *Theologische Studie als Opleiding voor het Ambt*, Vox Theol. 36 (1966), 173.

⁴ Vgl *Theologiestudium. Entwurf einer Reform*, München, 1965, 54.

⁵ G Vischer. *Internationale Arbeitstagung für Praktischen Theologie* in Jena, MP Th. 54 (1965), 40.

⁶ Vgl R Bohren, *Praktische Theologie in: Einführung in das Studium der evangelischen Theologie*, hrsg. R Bohren, München, 1964, 14.

⁷ Vgl J First, *Het Agogisch Moment in het Pastoraal Optreden*, Kampen, 1968, 9 ev; W Birnbaum, *Theologische Wandlungen von Schleiermacher bis Karl Barth*, Tübingen, 1963, 1; R Bohren, *Vorwort* bij: Eberhard Jüngel, Karl Rahner und Manfred Seitz, *Die Praktische Theologie zwischen Wissenschaft und Praxis*, München, 1968, 7.

⁸ Vgl Bohren, *Praktische Theologie in: Einführung etc.*, 14.

deine Krone dahingefallen? Die Praktische Theologie ist die verachtetste unter ihren akademischen Schwestern. So mancher alter Pfarrer rühmt sich, niemals ein Kolleg darüber gehört zu haben und doch ein tüchtiger Pfarrer zu sein ... Zu jenen Stimmen kommen noch die der lieben Kollegen. So hat ein berühmter Alttestamentler die Praktische Theologie als Theorie vom praktischen Hufbeslag verspottet, so hat ein anderer von dem Spielen mit der Praktischen Theologie als Wissenschaft gesprochen⁹.

De praktijk toont dat er bepaalde landen zijn waar de praktische theologie nooit als afzonderlijk studievak aan de universiteiten is ingevoerd, of waar haar taak door kerkelijke vormingscentra zonder direct verband met de universiteit is overgenomen¹⁰. Ook waar er echter geen gevaar bestaat dat de praktische theologie haar plaats aan de universiteit verliezen zal, zoals in Duitsland, blijven er nog tal van vragen over haar positie, grenzen en betekenis¹¹. Het is geen wonder, dat de beoefenaren van de praktische of ambtelijke theologie het nadrukkelijk steeds weer hebben over het hoge belang van hun vak¹², of dat zij zich bijzonder interesseren voor encyclopedische vragen¹³, vooral ook in verband met de discussies over een herstructurering van de theologische opleiding¹⁴.

Men zou natuurlijk kunnen denken dat de problemen van de praktische theologie niet anders zijn dan de noodzakelijke groeipijnen van deze jongste van alle theologische wetenschappen. Het nare is alleen dat de groeipijnen zo lang duren, want het is toch al weer meer dan anderhalve eeuw geleden dat de eerste hoogleraren voor de praktische theologie aan de universiteiten benoemd werden. Daarom moeten we eerder denken aan problemen die samenhangen met de aard van dit vakgebied. We hebben hier immers te maken met een vakgebied waarop, meer dan het elders geschieden kan, de problematiek van de *verhouding tussen theologie en praktijk* aan de orde komt. Het blijkt niet een gemakkelijke zaak te zijn deze verhouding zuiver te vatten en duidelijk te omschrijven.

Ook hier gaat het leven vooraf aan de leer. Er is nooit een tijd in de geschiedenis geweest waarin de theologie niet op een of andere wijze ook de praktijk in het oog heeft gehad en bedoelde een wetenschap te zijn die voor de praktijk van het menselijk leven grote betekenis heeft. Het object van de theologie, namelijk de openbaring van God in Christus Jezus, is niet alleen een object dat tot studie dwingt, maar het dwingt ook tot de verkondiging, tot de daad, tot de praktijk. Daarom is er altijd een verband tussen theologie en praktijk geweest en heeft de theologie in de loop van de eeuwen ook altijd de verkondiging, de cathegese, de zielszorg van de kerk meer of minder direct gediend. Zolang het spontaan gebeurt, stelt men begrijpelijkerwijs er niet zoveel vragen over.

Het wordt echter anders zodra het noodzakelijk wordt een bepaalde discipline in te stellen die zich in het bijzonder met de kerkelijke praktijk bezig moet houden. Dan pas komen de vragen naar boven en blijken de moeilijkheden bij de bepaling van de verhouding tussen de theologie als wetenschap en de concrete handelingen van de kerk. De bedoeling is immers niet met een wetenschap die zich aan de

⁹ F. Niebergall, *Problematik und Praxis*, Th. Bl. 1928, Sp. 19.

¹⁰ Vgl W Jannasch in: R.G.G.³, V, k. 505, s.v. *Praktische Theologie*; Åke Andrén, *Das Studium der Praktischen Theologie in Skandinavien*, Th. P., III (1968), 1.

¹¹ Vgl Jannasch, a.art., k. 505.

¹² Vgl P Biesterveld, *Het Hooge Belang der Ambtelijke Vakken*, Kampen, 1894.

¹³ Vgl Birnbaum, aw; M. Braun, *Reformation des Theologie-Studiums*, Hamburg, 1966, 31 ev; HD Bastian, *Von Wort zu den Wörtern*, Ev. Th., XXVIII, 1968, 25–55. Ook alle handboeken over praktische theologie besteden veel zorg aan encyclopedische vragen, bv AD Müller, *Grundriss der Pr. Th.*, Gütersloh, 1950 en O Haendler, *Grundriss der Pr. Th.*, Berlin, 1957.

¹⁴ Vgl naast het genoemde werk van M Braun ook: G Krause, *Problemen der Praktischen Theologie im Rahmen der Studienreform*, Z. Th. K., 64 (1967), 474–495; *Thesen zur Reform der Praktischen Theologie*, M. P. Th., 53 (1964), 386–389; *Theologiestudium. Gutachten des Fachverbandes Evangelische Theologie in Verband Deutsche Gesellschaften*, hrsg. W Hermann & G Lautner, München, 1964; HE Todt, *Zur Reform des Theologiestudiums*, P. Th., 55 (1966), 45–54; *Study Encounter*, Vol. III, 1967, nr. 4, met als hoofdthema: *Theological Education Tomorrow; Reform der Theologischen Ausbildung*, Kreuz-Verlag, Stuttgart, hrsg. H. E. Hess & HE Todt, 1967; het themanummer over *theologische studie en ambtsopleiding* van *Vox Theologica*, 36 (1966), 153–192.

bestudering van de kerkelijke praktijk wijdt, alleen tot een bepaalde kennis van de kerkelijke handelingen te komen, maar om de kerkelijke praktijk te dienen. Dat is dan ook altijd de bedoeling van de zogenaamde praktische theologie geweest. Juist hier zitten nu de moeilijkheden. Hoe moet deze gerichtheid op de praktijk bij de praktische theologie in overeenstemming gebracht worden met haar pretentie theologische wetenschap te zijn? De beantwoording van deze vraag heeft betekenis niet alleen voor de praktische theologie, maar ook voor de bepaling van het wezen en karakter van de theologie als zodanig.

Het gevoel van onzekerheid en frustratie in verband met de plaats en betekenis van de praktische theologie hangt doorgaans samen met het onvermogen van de beoefenaren van dit vak om zodanig over het object, de plaats en betekenis van hun vak binnen het raamwerk van de theologie als geheel tot helderheid te komen, dat het theologische karakter van dit vakgebied voor iedereen duidelijk is¹⁵. Daarop is Biesterveld reeds in zijn inaugurele oratie over *Het Object der Ambtelijke Vakken* in 1902 breedvoerig ingegaan¹⁶. Ook Leonhardt Fendt heeft in 1931 verklaard dat “die Stellungs- und Standortslosigkeit der Praktischen Theologie innerhalb der theologischen Wissenschaft” toegeschreven moet worden aan de onduidelijkheid over het object en de taak van de praktische theologie en dat ze eerst dan werkelijk wetenschappelijk serieus zou worden genomen, wanneer aan haar “ein eigener, in die Sache der Theologie gegebener Gegenstand zuerkannt werden könnte”¹⁷. Het onvermogen om tot duidelijkheid over deze vraag te komen, kan niet geweten worden aan gebrek aan belangstelling voor deze vraag bij theologen van formaat, want de allergrootste theologen van de afgelopen anderhalve eeuw hebben zich juist intensief daarmee bezig gehouden. Het moet veeleer geweten worden aan de gecompliceerdheid van de problemen waarvoor we hier staan, zodat ook de allergrootsten er niet zo gemakkelijk mee klaar kunnen komen. De theologie staat hier voor de moeilijke opgave theologie te blijven en toch de kerkelijke praktijk ter zake kundig te dienen¹⁸. Twee lijnen kruisen elkaar in een vakgebied, twee lijnen waarvan niet een losgelaten mag worden¹⁹. Het probleem is nu het juiste snijpunt van de lijnen te vinden. De vraag hoe het theologische en het praktische met elkaar te verbinden zijn, kan op verschillende manieren beantwoord worden. Elk antwoord heeft echter zijn eigen gevolgen voor het karakter van dit vakgebied.

Daar aan mij opgedragen is onderricht te geven in de ambtelijke vakken of, wil men, de praktische theologie, leek het mij noodzakelijk een aantal opmerkingen over deze aangelegenheid te maken, waarbij het de bedoeling is het standpunt te bepalen waarop deze studie zich behoort te stellen. We kunnen dat doel het gemakkelijkst bereiken door onszelf naar verschillende kanten toe af te grenzen en zo de weg vrij te maken voor het bepalen van ons eigen standpunt over het theologisch karakter van de vakken waarom het gaat.

II

In de eerste plaats willen wij onszelf afgrenzen tegen de opvatting dat het in deze vakken zou gaan om *iets praktisch in tegenstelling tot het theoretisch karakter van de andere theologische vakken*²⁰. Praktische theologie wordt dan gelijk gesteld aan eenvoudige of toegepaste theologie. Dat gebeurt

¹⁵ Vgl G Vischer, a. art., 39–40.

¹⁶ P Biesterveld, *Het object der Ambtelijke Vakken*, Wageningen, 1902, 37–38.

¹⁷ L Fendt, *Die Stellung der Praktischen Theologie im System der theologischen Wissenschaft*, Göttingen, 1931, 15.

¹⁸ Vgl G Krause, *Zur Standortsbestimmung einer Zeitschrift für Praktischen Theologie*, Th. Pr., I (1966), 9.

¹⁹ Waterink merkte op dat de ambtelijke theologie schijnbaar een dualistisch karakter vertoont, vgl zijn *Plaats en Methode der Ambtelijke Vakken*, Zutphen, 1923, 130–132. In het werk *Theologiestudium* (vgl nota 14) wordt er gesproken van de “ambivalente Züge” van de praktische theologie (p 21). Vgl ook D Rössler, *Das Problem der Homiletik*, Th. Pr., I (1966), 14.

²⁰ Vgl M Mezger, a. art., 111/112: “Praktische Theologie ist also genuin Theologie und nicht plötzlich 'etwas ganz anderes'; dergestalt etwa, dass die anderen Sachgebiete der Theologie sich 'theoretische Theologie' nennen Lassen müssten und die Praktische dann das Weltverhältnis, den Wirklichkeitsbeziehung, anstücken werden”. Vgl ook O Weber, *Grundfragen des Studiums der Theologie*, Berlin, 1958, 144.

wanneer men de praktische theologie beschouwt als een praktische vorming voor het ambt, een soort “vakopleiding” of “professionele” afronding, die op zichzelf geen academische studie is, maar de uitgesproken bedoeling heeft aan de studenten de praktische toepassing te leren van wat ze in de wetenschappelijke studie hebben meegekregen en hen meer vaardigheid bij te brengen in de techniek van de werkzaamheden die straks aan hun ambt verbonden zullen zijn²¹.

Historisch gesproken is het zeer begrijpelijk dat men het object en de taak van de praktische theologie in deze richting zoekt. Immers, toen de eerste leerstoelen voor praktische theologie aan het begin van de negentiende eeuw tot stand kwamen, zal het wel de bedoeling geweest zijn dat ze zouden voorzien in een steeds dringender gevoelde behoefte de theologische studenten een degelijker onderricht te geven in de stof die tevoren onder de benaming *pastoraaltheologie* bekend stond²². De zogenaamde pastoraaltheologie nu was eigenlijk niet meer dan een in de loop van de geschiedenis gegroeide verzameling van allerlei kerkelijke en pastorale ervaringen en raadgevingen. Ze heeft haar wortels in de geschriften van kerkvaders en theologen sinds de vierde eeuw²³, maar na de reformatie heeft zich ook een protestantse pastoraaltheologie ontwikkeld, die vooral aansluiting zocht bij de geschriften van de reformatoren²⁴. Het doel van de pastoraaltheologie is steeds geweest de studenten in de theologie bekend te maken met de eisen, die aan kerkelijke ambtsdragers gesteld worden, met de problemen, waarvoor ambtsdragers kunnen komen te staan, en met de aangewezen wegen om van de ambtelijke bediening een succes te maken. Niemand zal betwijfelen dat de pastoraaltheologie in een dringende behoefte heeft willen voorzien. Nochtans is de pastorale theologie nooit tot een echte wetenschap uitgegroeid, op protestants erf nog minder dan bij Rome. Ze is steeds beschouwd als een toeleiding tot het ambt. Niet zelf een theologische discipline, had ze alleen tot taak aan de theologische studie een praktische afronding toe te voegen. Dat de oude stof van de pastoraaltheologie bij de instelling van leerstoelen in de praktische theologie o.a. ook aan de professoren in de praktische theologie ter behandeling is opgedragen, betekende dus van het begin af voor de praktische theologie een vereenzelviging met de praktische toeleiding tot het ambt, waarvan men vroeger met oordeelde dat ze een zelfstandige wetenschappelijke studie kon zijn.

Hierbij komt ook het feit dat men de benaming *praktische theologie* gebruikte als aanduiding voor het nieuwe vak van deze professoren. Men kan niet zeggen dat deze benaming zonder meer duidelijk is. Het ligt voor de hand om het woord *praktisch* als adjectief bij *theologie* op te nemen en dan te denken aan de praktische aspecten van de theologie. De uitdrukking *theologia practica* heeft dan ook een lange geschiedenis achter de rug waarin deze opvatting een overwegende rol heeft gespeeld. In de scholastiek werd deze uitdrukking gebezigd om aan te duiden dat de theologie óf als geheel óf gedeeltelijk van praktische aard is, omdat ze een zeer praktisch doel heeft, namelijk het verschaffen van de cognitio Dei. De uitdrukking werd gebruikt in tegenstelling tot het begrip *speculatief*²⁵. Het is dan ook begrijpelijk dat *theologia practica* later ook wel gebruikt is als aanduiding van de persoonlijke, praktische vroomheid in tegenstelling tot de speculatieve, theoretische kennis van God²⁶. Hoe het nu precies gekomen is dat deze uitdrukking tegen het eind van de achttiende eeuw reeds als benaming voor de oude pastoraaltheologie gebruikelijk werd, is niet helemaal duidelijk. Toch is het ook weer niet zo vreemd dat deze verschuiving kon plaatsvinden, omdat de verbindingsschakel reeds in het woord *practica* opgesloten lag. Er was ook een lijn van denken die vanaf Andreas Hyperius over Zepperus en Voetius heen liep, waarin de kerkelijke handelingen (πραξεις) als voorwerp van een afzonderlijke theologische discipline aangeduid zijn, zodat de benaming *theologia practica* vooral bij Alsted en Voetius gebruikt is voor een groep van vakken waaronder ook met name de *homiletiek* terecht

²¹ Vgl LJ van Holk, *Encyclopaedie der Theologie*, Assen, 1938, 147.

²² Vgl D Rössler, *Prolegomena zur Praktischen Theologie*, Z.Th.K., 64 (1967), 357; Birnbaum, a.w., 6.

²³ Vgl E CHR. Achelis, *Lehrbuch der Praktischen Theologie*³, I, Leipzig, 1911, 2.

²⁴ Vgl W Jetter, *Die Praktische Theologie*, Z.Th.K., 64 (1967), 454–457; Jannasch, a. art., k. 508–509.

²⁵ Vgl Waterink, a.w., 89.

²⁶ Vgl Achelis, a.w., 5–8; J. De Boer, *De Verzegeling met de Heilige Geest*, Rotterdam, 1968, 13, 125.

kwam²⁷. Toen de homiletiek dus tezamen met allerlei praktische stof, die voor de vorming van de ambtsdragers noodzakelijk werd geacht, tot een eenheid verbonden werd, was het begrijpelijk dat men de benaming *theologia practica* als omvattende aanduiding bijzonder passend vond.

Buitendien zijn ook gevallen uit de zeventiende eeuw bekend waarbij de uitdrukking *theologia practica* op zodanige wijze gebruikt is, dat het niet zonder meer duidelijk is of er niet toen reeds een verband bestond tussen de benaming *theologia practica* en de pastoraaltheologische stof. We denken daarbij niet aan uitspraken in de geschriften van theologen alleen, maar vooral aan het gebruik dat in het concilium van de Zeeuwse afgevaardigden bij de Synode van Dordrecht in 1618 van de termen “examen practicum” en “*theologia practica*” gemaakt werd. De Zeeuwse afgevaardigden wilden dat de synode zich zou uitspreken over de vraag of het niet nuttig zou zijn de studenten in de theologie in de *theologia practica* te onderrichten en voor hen ook een examen practicum in te stellen naast hun examen in de leer. Daarbij zou dan vooral aandacht besteed moeten worden aan allerlei praktische vragen, die enerzijds wel over de persoonlijke godsvrucht van de kandidaat zouden moeten handelen, maar anderzijds toch ook heel bepaald zijn geschiktheid om de gemeente praktisch te onderwijzen zouden moeten onderzoeken. Vooral als men dat leest in verband met het gehele concilium, waarin o.a. wordt aangedrongen op praktische oefeningen voor de studenten en meer contact met het kerkelijk lever, dan vraagt men zich af of Waterink niet te gemakkelijk geconcludeerd heeft, dat we bij Dordt nog steeds de gewone scholastieke opvatting van *theologia practica* voor ons hebben²⁸. Het gaat ten minste in de richting van een gebruik van de betrokken termen voor de praktische vorming van de studenten voor hun kerkelijk ambt, zoals dat in de pastoraaltheologie gebruikelijk geweest is.

Nog moeilijker te beoordelen is het verzoek van de synode van Zuid-Holland aan de curatoren van de universiteit van Leiden in 1622 om een professor in praktische theologie aan te stellen. Hierin wordt gezegd dat “het eynde van het studium. der H. Theologiae behoort te wezen praxis: hoe namelijk een student der H. Theologiae, tot den heyligen kerckendienst comende, denselven vruchtbaerlick sal betreden”. Uit de rest van het schrijven blijkt, dat de synode vooral bekommerd is over het feit dat de jonge predikanten niet weten hoe ze het praktische nut van de verschillende leerstukken aan de gemeente duidelijk moeten maken. Bij gevolg kunnen ze ook niet goede herders voor de gemeente zijn, zoals de Heilige Schrift dat van hen verwacht²⁹. Het is mogelijk dat de synode met de uitdrukking *theologia practica* niets anders op het oog had dan dat de praktische relevantie van de theologie aan de studenten moest worden verduidelijkt. Zo verstaat de theologische faculteit van Leiden hun verzoek. Ze gaf ten antwoord dat ze betwijfelde of het juist zou zijn een afzonderlijke behandeling van de praktische vragen naast de theoretische in te voeren en gaf de verzekering dat de professoren steeds probeerden op het praktisch nut van de Schriftuitspraken te wijzen en dat ze het in de toekomst nog meer getrouw zouden doen³⁰. Dit antwoord toont duidelijk dat de praktische theologie naar de mening van de faculteit geen afzonderlijk vak kon zijn, maar enkel een praktische toepassing van de theologie. Het is echter mogelijk dat de Synode iets meer op het oog heeft gehad, namelijk een vorming die van meer omvattende aard zou zijn en dus een afzonderlijke hoogleraar zou rechtvaardigen.

Hoe het ook moge zijn, het feit dat we eraan kunnen twijfelen of de uitdrukking *theologia practica* niet reeds in de zeventiende eeuw in de betekenis van de latere praktische theologie gebruikt is, kan tot een bewijs ervoor dienen hoe gemakkelijk de overgang van de oude betekenis van *theologia practica* tot de “nieuwe” betekenis geweest is. Juist deze overgang heeft echter tot gevolg gehad dat men bij *theologia practica* steeds weer gedacht heeft aan iets dat alleen maar praktisch van aard is en

²⁷ Met name Alsted en Voetius hebben dat gedaan, vgl Waterink, a.w., 91, 95. Vgl verder: H. Weissgerber in R.G.G.3, III, sx. *Hyperius, Andreas*, k. 502–503; *Theologiestudium*, 38.

²⁸ Vgl Waterink, a.w., 94; *Acta ofte Handelingen des Natiolen Synodi ... tot Dordrecht, anno 1618 ende 1619*, uitg. I. Canin, Dordrecht, 1621, 52–54.

²⁹ Vgl A. Eekhof, *De Theologiesche Faculteit te Leiden in de 17e Eeuw*, Utrecht, 1921, 31–33.

³⁰ Vgl Eekhof, a.w., 35–36, vooral 36.

daarom niets anders kan zijn dan de toepassing van wat in de eigenlijke wetenschappelijke theologie geleerd wordt. Deze opvatting heeft de praktische theologie als vak begeleid vanaf de instelling daarvan aan de universiteiten.

Wij zijn ervan overtuigd dat de benaming *praktische theologie* beslist een ongunstige rol gespeeld heeft bij de degraderende beoordeling van deze vakkengroep door de andere vakken. De wetenschapsbeschouwing van de achttiende eeuw kon moeilijk ruimte maken voor een vak als de praktische theologie waarvan men vermoedde dat het daarin om niets meer dan een praktische toeleiding tot het ambt te doen was. Het zuiver denken, de idee was in de achttiende eeuw alles. Men had niet veel aandacht voor de praktijk. De tijd van de empirische wetenschappen was nog niet aangebroken. Toen Kant, die een eeuw na het verzoek van de synode van Zuid-Holland geboren werd, zijn wijsbegeerte ging ontwikkelen, was de wetenschappelijkheid van de theologie reeds in het gedrang. Kant had nog wel plaats voor de theologie vanwege het praktisch nut van de godsdienst en moraal, maar dan toch niet als wetenschap. Waar er reeds tegen de wetenschappelijkheid van de theologie als zodanig bezwaren bestonden, is het te verwachten dat de argwaan zich in het bijzonder zou richten tegen wat dan beschouwd is als haar praktisch-kerkelijk aanhangsel, de *theologia practica*, die helemaal buiten de scopus van de idee van wetenschappelijkheid scheen te vallen. Zo adviseerde Fichte bv. dat de theologische faculteit aan de universiteit van Berlijn alleen een plaats kon krijgen, als ze zich van haar praktische aanhangsels zou ontdoen³¹. Een theoloog, GJ Planck, schreef in 1794 dat de exegese, de historie en de systematiek tot de wetenschappelijke theologie behoorden, maar niet de praktische theologie. Hij was ervan overtuigd dat de praktische theologie, die hij heel tekenend “*theologia applicata*” noemde, niet in staat was enige nieuwe kenniselementen aangaande de religie aan de theologische wetenschap toe te voegen, omdat ze zich alleen bezig hield met het toepassen op het terrein van het religieuze Leven van wat in de profane wetenschappen als retoriek en pedagogiek geleerd werd. Van hem is het beroemd geworden woord dat de *theologia applicata* des te minder nodig was, naar mate iemand degelijker in de wetenschappelijke theologie onderlegd was, en des te noodzakelijker, wanneer men maar weinig van de wetenschappelijke theologie begreep³². Daarmee sprak Planck het gevoel van zijn tijd uit. In het rijk van de wetenschap was geen plaats voor een praktische theologie die wel *praktisch*, maar eigenlijk geen wetenschappelijke *theologie* was.

Dat werd verergerd door dat men in de achttiende eeuw ook met het opkomend *historisch denken* op het terrein van de theologie begon te opereren³³. Een gevolg daarvan voor de theologie was, dat de verschillende disciplines gedwongen werden zich van elkaar te onderscheiden in object en methode. Zo kwamen de historische en de systematische disciplines los naast elkaar te staan. In de historische disciplines, waartoe ook de exegese gerekend werd, brak de historisch-kritische methode langzamerhand volledig baan. In de systematische disciplines ging men zich hoe langer hoe meer aansluiten bij de kritische en idealistische wijsbegeerte. Daardoor werd het vrijwel onmogelijk om de praktische en kerkelijke instellingen van de theologische vakken nog enigszins te handhaven³⁴. De verschillende disciplines trokken zich in hun eigen wetenschappelijk gebied terug. Het probleem ontstond nu dat de oude pastoraal-theologische stof nóch bij de historische, nóch bij de systematische disciplines ingedeeld kon worden³⁵. Men moest dus óf op het standpunt staan dat de behandeling van de pastoraal-theologische stof geen wetenschap was, óf men moest kunnen aantonen dat ze wel wetenschap was, maar dan een wetenschap met een eigen object en taak naast de systematische en historische disciplines. Indien men zich van dat laatste niet overtuigd gevoelde,

³¹ Vgl Jetter, a.art., 457–458.

³² GJ Planck, *Einleitung in die theologische Wissenschaften*, I, Leipzig, 1794, 117; II, 1795, 593 ev

³³ Vgl K Barth, *Die protestantische Theologie im 19. Jahrhundert*, Zollikon-Zürich, 1952, 208 ev; HM Kuitert, *De Realiteit van het Geloof*, Kampen, 1966, 25 ev; F. W. KANTZENBACH, *Protestantische Christentum im Zeitalter der Aufklärung*, Gütersloh, 1965, 218 ev; O Weber, a.w., 98–99.

³⁴ W. Jannasch, a. art., kol. 504; *Theologiestudium*, 87.

³⁵ Vgl Rössler, a.art., 358.

was er geen andere uitweg dan de pastoraaltheologie (of dan: de praktische theologie die in protestantse kringen de taak van de pastoraaltheologie ging overnemen) uit het rijk van de wetenschap te verbannen. Dat is ook wel op sommige plaatsen gebeurd. In Nederland, waar de opvatting van de neutrale wetenschap en de neutrale Staat het bijna volledig heeft kunnen winnen, is door de Hoger- Onderwijswet van 1876 niet alleen de praktische theologie, maar ook een groot deel van de systematische theologie tot niet-wetenschappelijke stof gedegradeerd, zodat deze voortaan vanwege de kerk onderwezen moesten worden³⁶. In Duitsland is men nooit zover gegaan. Integendeel, het merkwaardige feit doet zich voor dat juist in Duitsland, waar het historisch-kritische denken tot grote bloei was gekomen en waar men zo wetenschappelijk geworden was, dat de verschillende theologische disciplines geen raad meer wisten met de oude pastoraal- theologische stof, – dat juist in Duitsland de praktische theologie bij de overgang van de achttiende naar de negentiende eeuw als universitaire discipline werd ingesteld. Wat ook precies de beweegreden daartoe geweest mag zijn, zoals bijvoorbeeld dat het verlangen van de kerk naar een praktische vorming voor haar ambtsdragers niet te ignoreren viel, of dat men in een verlichte eeuw toch maar de praktische theologie wilde invoeren om de opleiding van de predikanten niet te onrealistisch te laten worden³⁷, een ding is duidelijk: het was een concessie aan de praktijk. De praktische theologie werd een universitair vak, alle bezwaren tegen haar wetenschappelijkheid ten spijt. Het gevolg was echter dat die bezwaren het vak sindsdien achtervolgd hebben en de vraag naar de wetenschappelijkheid ervan nooit meer tot rust lieten komen.

Tegen deze achtergrond zal het wel duidelijk zijn dat het voor deze groep van vakken van het grootste belang is om evident te maken dat ze niet maar een praktische toepassing willen geven van wat elders in de theologie geleerd wordt³⁸. Ze willen ook niet slechts een praktisch aanhangsel van de theologie zijn met het oog op de praktische vorming voor het ambt. Als deze vakken werkelijk deel moeten uitmaken van de theologische studie, dan behoren ze niet anders te zijn dan de andere theologische disciplines. Vooral zullen ze dan ook niet meer “praktisch” zijn dan de andere theologische vakken. Ze moeten dan een duidelijk theologisch object hebben dat op wetenschappelijke wijze bestudeerd wordt. Zolang deze vakken gezien worden als een praktisch aanhangsel van de theologie, is er geen sprake van een eigen object dat wetenschappelijk bestudeerd wordt. Dan kunnen deze vakken ook niet op de naam van wetenschap aanspraak makers. Daarom moet er ook goed onderscheiden worden tussen deze vakken als theologie en de praktische of technische oefeningen, die noodzakelijk in aansluiting bij de studie van dit vakgebied een plaats moet hebben als directe voorbereiding voor het ambt. Deze oefeningen zijn nog geen theologie³⁹. De vakken waarom het hier gaat, behoren echter theologie in de volle zin van het woord te zijn, op een lijn te stellen met de exegese, de dogmatiek of de kerkgeschiedenis.

In het licht hiervan moeten we het betreuren dat de benaming *praktische theologie* voor deze vakken in de protestantse wereld zo ingeburgerd is, dat we ze niet meer gemakkelijk kwijt kunnen raken. Ongetwijfeld is deze benaming verantwoordelijk voor veel van de misverstanden rondom deze vakken. Alleen al daarom menen we dat het voor ons uitgesloten moet zijn om naar die benaming terug te keren of het daarvoor op te nemen⁴⁰. Het is noodzakelijk dat ook in de benaming voor deze vakkengroep het theologisch karakter van deze vakken tot uitdrukking moet komen.

³⁶ Vgl WF Dankbaar / M de Jonge, *Inleiding tot de Theologische Studie*, Groningen, 1965, 8–9; AFN Lekker-Kerker, *Herstructurering van de theologische Studie?*, Kerk en Th., 19 (1968), 26–27; H. Kraemer in Kraemer/Pop: *Gedachten over de vernieuwing der theol. Studie*, 's-Gravenhage, 1946, 10–11.

³⁷ Vgl A Andren, a.art., 1.

³⁸ Zo bv Paul Althaus, *Die Christliche Wahrheit*², Dortmund, 1952, 15: “Sie (die Praktische Theologie) zieht aus den Erkenntnissen der drei anderen Disziplinen die Folgerungen für das Handeln der Kirche zu ihrer Selbsterbauung.”

³⁹ Vgl H Schuster, *Die praktische Theologie als wissenschaftliche theologische Lehre über den jetzt aufgegebenen Vollzug der Kirche* (Disc. Innsbruck), 1962, 254: “Die rein-pragmatische Einweisung in das geistliche Amt ist ihren Weser nach keine Theologie. Sie ist zweifellos notwendig ... ist aber als solche keine theologische Arbeit”. Voor een vergelijking van wetenschap en techniek, vgl P Tillich, *Gesammelte Werke*, Bd. I, Stuttgart, 1959, 182.

⁴⁰ Zoals bv. door First gedaan is, vgl a.w., 12, noot 23.

III

In de tweede plaats willen we onszelf ook afgrenzen tegen de opvatting dat het in deze vakken alleen maar zou gaan om het *opstellen van de theorie voor de kerkelijke praktijk*.

De vader van deze opvatting was niemand minder dan Friedrich Schleiermacher. Het is voor dit studieterrein een zaak van groot betekenis geweest dat Schleiermacher in zijn *Kurze Darstellung der Theologischen Studiums* van 1811 een encyclopedische beschouwing gaf waarin hij trachtte aan te tonen dat de praktische theologie wezenlijk tot de theologie behoorde, omdat ze wetenschap met een eigen cachet was, precies; zoals de theologie als geheel ook een bijzondere wetenschappelijke aard had. De theologie was voor hem namelijk een *positieve* wetenschap, evenals bijvoorbeeld de medische of de juridische wetenschap. Daarmee bedoelde hij dat de theologie opgebouwd is uit verschillende wetenschapselementen die niet noodzakelijk een eenheid behoeven te vormen, maar tot een eenheid samenverbonden worden door een gemeenschappelijke taak van praktische aard⁴¹. De verschillende theologische kenniselementen worden samen verbonden door de gemeenschappelijke taak om aan het “Christliche Kirchenregiment” dienstig te zijn⁴². Denkt men dit gemeenschappelijk doel weg, dan valt terstond de theologie uiteen in geschiedenis, wijsbegeerte, taal- en literatuurwetenschap. De theologie is dus als positieve wetenschap van een uitgesproken praktische en kerkelijke aard. Alles wat ze doet, is erop berekend de leiding van de kerk in de ruimste zin te bevorderen⁴³. Schleiermacher deelt de theologie in drie vakgroepen in, namelijk de filosofische, de historische en de praktische theologie, waarbij de laatste tot opdracht ontvangt de zorg voor het juiste optreden van de kerk⁴⁴. In de lijn van Hyperius wil hij dus aan de praktische theologie een eigen terrein geven en denkt hij bij het woord *praktisch* dan ook aan de praktijk of handelingen van de kerk. De praktische theologie is de theorie voor de kerkelijke praktijk⁴⁵. Ze moet aanwijzingen geven voor de techniek om het bestuur van de kerk doeltreffend te laten verlopen⁴⁶. Aangezien de hele theologie op de praktijk van de kerk gericht is, kan Schleiermacher de praktische theologie zelfs de kroon van de theologische studie noemen, daar ze als laatste aan het woord komt en de onmiddellijke uitvoering van het Kirchenregiment voorbereidt⁴⁷.

De bedoeling van Schleiermacher was om daarmee als met één greep de wetenschappelijkheid van de theologie als geheel te funderen, de onderlinge eenheid van de theologische disciplines te vinden, en de praktische theologie als integrerend “onderdeel” van de theologische wetenschap veilig te stellen. Hij trachtte dat te doen door te later zien dat de wetenschappelijkheid van de theologie, en dus ook van de praktische theologie, gezocht moet worden in het feit dat alle vakken van de theologie hun wetenschappelijkheid te danken hebben aan de mogelijkheid dat ze evenals andere profane wetenschappen ook in de faculteit van letteren ondergebracht zouden kunnen worden (de homiletiek bv. als retoriek, de catechetiek als pedagogiek etc.). Het doel waartoe de theologie beoefend wordt – de leiding van de kerk – ligt wezenlijk buiten de wetenschap, en geeft daarom aan de theologie haar eigenaardig karakter als praktisch en kerkelijk vak, zonder echter haar wetenschappelijk karakter aan

⁴¹ *Kurze Darstellung des theologischen Stadiums zum Behuf einleitender Vorlesunge*², Berlin, 1830, par. 1: “Eine positive Wissenschaft überhaupt ist nämlich ein solcher Inbegriff wissenschaftlicher Elemente, welche ihre Zusammengehörigkeit nicht haben, als ob sie einen vermöge der Idee der Wissenschaft nothwendigen Bestandtheil der wissenschaftlicher Organisation bildeten, sondern nur sofern sie zur Lösung einer praktischen Aufgabe erforderlich sind”.

⁴² Vgl *Kurze Darstellung*, par. 3, 5, 6, 7, Vooral par. 5 is belangrijk: “Die christliche Theologie ist sonach der Inbegriff derjenigen wissenschaftliche kenntnisse und Kunstregeln, ohne deren Besitz und Gebrauch sine zusammenstimmende Leitung der christliche Kirche, d.h. ein christliches Kirchenregiment nicht möglich ist”.

⁴³ Vgl *Kurze Darstellung*, par. 11, 12; G Van der Leeuw, *Inleiding in de Theologie*, Amsterdam, 1935, 23.

⁴⁴ Vgl *Kurze Darstellung*, par. 24–28; 257 ev.

⁴⁵ Vgl *Praktische Theologie*², hrsg. J Frerichs, Berlin, 1850, 12.

⁴⁶ *Ibid.*, 25.

⁴⁷ *Ibid.*, 26.

te tasten⁴⁸.

Schleiermacher heeft met deze gedachten een geweldige invloed op de theologische ontwikkeling uitgeoefend, ondanks alle rechtmatige en onrechtmatige kritiek die tegen hem is ingebracht. Niet alleen hebben zijn opvattingen – zij het in gewijzigde vorm – de praktische theologie tot in de twintigste eeuw grotendeels beheerst⁴⁹, maar juist in onze tijd grijpen theologen als Fritzsche en Jüngel in hun encyclopedische beschouwingen op Schleiermacher terug⁵⁰. Men ziet zijn invloed echter ook doorwerken, waar zijn beschouwingen niet bewust worden geaccepteerd. Het is zelfs de vraag of de theologische vernieuwing van de twintiger jaren van onze eeuw, ondanks alle materiële verschillen, toch niet in formeel opzicht duidelijke parallellen vertoont met een van de diepste intenties van Schleiermacher, namelijk dat de theologie als geheel gericht moet zijn op het leven en werk van de kerk. Alleen is het begrip *Kirchenregiment* vervangen door het begrip *Verkündigung*, waarin zowel het verschil als de overeenkomst met Schleiermacher naar voren treedt.

Jammer genoeg is Schleiermacher, hoe oorspronkelijk zijn constructie ook geweest is, er niet in geslaagd het grondprobleem van de praktische theologie op te lossen, omdat hij aan haar wel een object heeft gegeven, maar eigenlijk geen *theologisch* object. Uitdrukkelijk heeft hij zelfs ontkend dat de praktische theologie enige taak heeft om op theologische vragen in te gaan. Die zijn voor de filosofische en historische theologie voorbehouden. De praktische theologie ontvangt per slot van rekening alleen de taak om de regels voor het handelen van de kerk, die overigens reeds duidelijk behoren te zijn op grond van wat in de twee andere vertakkingen van de theologie gezegd is, te rubriceren⁵¹. De hele theologie wordt praktisch door haar praktisch doel, maar daardoor wordt de praktische theologie als 't ware verzwolgen. Ze wordt tot de theorie van een techniek, tot een *Kunstlehre*⁵². Alleen haar kerkelijk doel maakt haar tot theologie in een ruimere zin van het woord. Niet de *materie* die behandeld wordt, maar de *wil* van de theoloog om wetenschap te beoefenen ten dienste van de kerk maakt de praktische theologie tot theologie⁵³. Daarmee heeft Schleiermacher de praktische theologie in dezelfde positie geplaatst als Planck, namelijk dat ze de toepassing is van profane wetenschappen op religieus terrein. Houdt men hierbij in gedachte dat Schleiermacher als consequentie van zijn standpunt ook de stof van de praktische theologie niet aan de Heilige Schrift ontleend heeft, maar aan de ervaring, dan is het nog meer duidelijk dat Schleiermacher de weg geopend heeft om van de praktische theologie een empirische wetenschap te maken, waardoor haar karakter als theologische wetenschap nog meer in het gedrang kwam⁵⁴. Ook bij Schleiermacher blijft de praktische theologie uiteindelijk niet meer dan een theorie voor de vorming tot het ambt⁵⁵. Echte theologie is ze niet geworden.

De uitvoerige verwijzing naar Schleiermacher is bedoeld om te laten zien dat het mogelijk is de praktische theologie als volwaardige theologische discipline te willen erkennen en toch niet ertoe in staat te zijn, omdat men haar zelfstandig karakter als theologische discipline niet goed ziet en haar dus alleen de taak wil geven een brug te slaan tussen theologie en praktijk. Dat is bij Schleiermacher

⁴⁸ Vgl F Jüngel, *Das Verhältnis der theol. Disziplinen unter einander*, in: *Die Praktische Theologie zwischen Wissenschaft und Praxis*, München, 1968, 23 ev; vgl ook M Fischer, *Die notwendige Beziehung allen theologie auf die Kirche in ihren Bedeutung für die Praktische Theologie bei Schleiermacher*, Th. L.Z., 75 (1950), 287 ev.

⁴⁹ Vgl Waterink, a.w., 35/36.

⁵⁰ Vgl HG Fritzsche, *Die Strukturtypen der Theologie*, Göttingen, 1961, 17 et passim; Jüngel, a.art., 23 ev.

⁵¹ *Kurze Darstellung*, par. 260: "Für die richtige Fassung der Aufgaben ist durch die Theorie nichts weiter zu leisten, wenn philosophische und historische Theologie klar und im richtigen Maaß angeeignet Sind ... Wohl aber müssen zum Behuf der Vorschriften über die Verfahrungsweise die Aufgaben, indem man vom Begriff der Kirchenleitung ausgeht, klassifiziert und in gewissen Gruppen zusammengestellt werden".

⁵² Vgl Rössler, a. art., 359.

⁵³ *Kurze Darstellung*, par. 7: "Ohne diesen Willen geht die Einheit der Theologie verloren, und ihre Teile zerfallen in die verschiedenen Elemente".

⁵⁴ Vgl T Hoekstra, *Gereformeerde Homiletiek*, Wageningen, z.j., 27.

⁵⁵ *Kurze Darstellung*, par. 258; L. Fendt, *Grundriss der Praktischen Theologie*², Tübingen, 1949, 29.

gebeurd in het kader van een bijzondere constructie die vandaag niet dikwijls meer overgenomen zal worden. Het is echter mogelijk dat men zonder de constructie van Schleiermacher precies hetzelfde doet door te zeggen dat de taak van de praktische theologie daarin bestaat, dat ze zorg moet dragen dat de theologie als geheel praktisch en actueel moet worden⁵⁶. Volgens Jannasch is het zó geweest dat de praktische theologie eerst nodig werd, toen de andere theologische wetenschappen hun praktische en kerkelijke aard los lieten, en hij is duidelijk van mening dat, als de praktische theologie niet nodig was ten einde de andere theologische disciplines aan hun praktische en kerkelijke aard te herinneren en voorlopig zelf de theoretische theologie praktisch te maken, dat er dan voor haar geen plaats meer zou zijn⁵⁷. Deze opvatting komt bij verscheidene theologen voor⁵⁸, die blijkbaar vergeten dat de praktische theologie óók ingesteld is om de oude pastoraal- theologische stof in behandeling te nemen en niet alleen met de bedoeling een brug te slaan tussen theologie en kerk⁵⁹. Zelfs Rudolf Bohren, van wie we straks nog een definitie van wat praktische theologie is, hopen over te nemen, maakt soms opmerkingen waarin dezelfde gedachten zichtbaar worden. Ook hij spreekt van de taak van de praktische theologie om de andere theologische disciplines aan hun kerkelijke en praktische aard te herinneren⁶⁰, of om de theologie als geheel te toetsen in het licht van de vraag of ze wel bruikbaar is voor de praktijk⁶¹, terwijl ze ook aan de kerk moet vragen of ze wel is wat de theologie van haar zegt⁶². Het is niet vreemd dat hij op een bepaald moment zelfs kan schrijven: "Weil die Praktische Theologie abhängig ist von den anderen Disziplinen, darum bleibt das gründlichste Studium der anderen Disziplinen das beste Studium unserer Disziplin"⁶³. Als dat waar is, houdt de praktische theologie eigenlijk geen zelfstandig theologisch karakter over en moet men met Jetter zeggen: "Die Eigenart der Praktischen Theologie besteht nun darin, dass sie im Grund weder ein besonderes Forschungsgebiet vorweisen noch auf ein ausschließlich für sie eigentümliches Interesse hinweisen kann"⁶⁴.

Natuurlijk willen we niet ontkennen dat de verschillende theologische disciplines een verantwoordelijkheid jegens elkaar hebben en dat belangrijke stimulansen over en weer gegeven en ontvangen kunnen worden. We weten maar al te goed hoe de praktische theologie ook baat gevonden heeft bij de belangrijke impulsen die vooral vanuit de systematische theologie uitgegaan zijn in de tijd vanaf Schleiermacher tot en met Barth en Diem bijvoorbeeld⁶⁵. De praktische theologie kan dus voor de theologie als geheel tot een herinnering aan haar eigen aard dienen. Alleen maar, dat komt er bij. Het kan echter niet beschouwd worden als het doel of object van de praktische theologie. Alle theologische vakken moeten praktisch zijn. Het is de aard van de theologie om praktisch en kerkelijk te zijn. Daarin heeft Schleiermacher ongetwijfeld gelijk. Is de theologie niet praktisch en kerkelijk, den is ze slechte theologie, onzakelijke theologie⁶⁶. Juist daarom is het echter onmogelijk om aan de praktische theologie tot taak te geven de theologie als geheel bij haar praktische aard te bepalen. Dat zou kunnen betekenen dat men de andere theologische disciplines

⁵⁶ Zo bv Fendt in zijn werk *Die Stellung der Praktischen Theologie im System der theol. Wissenschaften*.

⁵⁷ Vgl Jannasch, a.art., 504.

⁵⁸ Vgl *Theologiestudium*, 87; M Fischer, *Von Wesen der Praktischen Theologie im Ganzen der Theologie als Wissenschaft*, Theologia Viatorum, Berlin, 1953/1954, 307–402; M Mezger, *Praktische Theologie — Zugang zu ihrem Studium*, Th. P., I, 1966, 112; R Voeltzel, *Praktische Theologie aus der Perspektive der Theologischen Fakultät Straßburg*, Th.P., I, (1966), 121 ev

⁵⁹ Vgl Jetter, a.art., 453, 458; G Krause, *Problemen der Praktischen Theologie im Rahmen der Studienreform*, Z.Th. K., 64 (1967), 477.

⁶⁰ R. Bohren, *Praktische Theologie in: Einführung etc.*, 11–12.

⁶¹ Ibid., 14–15, vooral p. 15: "Sie revidiert die Rechnung, welche die wissenschaftliche Theologie aufgestellt hat, und interpretiert deren Relevanz".

⁶² Ibid., 16–18.

⁶³ Ibid., 23.

⁶⁴ Jetter, a.art., 466/467.

⁶⁵ Vgl R Bohren, *Vorwort bij: Praktische Theologie zwischen Wissenschaft und Praxis*, 8.

⁶⁶ Vgl TF Torrance, *Theology in Reconstruction*, London, 1965, 26; Weber, a.w., 144–145.

ontslaat van de voortdurende verplichting om zelf praktisch- relevant te zijn, terwijl men terzelfdertijd aan de praktische theologie de mogelijkheid ontnemt een eigen theologisch object en taak te hebben. Ze wordt tot een transformator voor de gehele theologie, tot een trechter waardoor de stof van de andere disciplines heen moet, voordat ze praktisch en kerkelijk bruikbaar is⁶⁷. In al dergelijke beschouwingen moet de praktische theologie de “praktische” taak verrichten om de theologie over te brengen naar de praktijk. Ze wordt het laatste woord vóór de praktische uitoefening van de daden van de kerk. Ze geeft door wat er in de andere disciplines gedacht wordt, maar dan op zodanige wijze, dat het voor de praktijk bruikbaar is. In de meeste gevallen wordt ze dan ook tot een theorie voor de kerkelijke praktijk.

Het is in aansluiting hierbij dat er in onze tijd gepleit wordt voor een praktische theologie die hoofdzakelijk empirisch te werk moet gaan. Ze ontvangt dan tot taak een studie te maken van de moderne mens en zijn situatie, zijn wereld, zijn denken, zijn psyche, zijn taal. De praktische theologie moet niet alleen kennis nemen van de resultaten van de sociale wetenschappen en zich oriënteren naar wat er in de zg. geesteswetenschappen geleerd wordt, maar ze moet volop kennis nemen van wat er in de wereld van industrie en techniek gebeurd en zelf erop uit trekken om met methoden, gelijkend op die van de sociale wetenschappen, tot concrete resultaten te komen over de vraag hoe de mens van vandaag met het evangelie benaderd moet worden⁶⁸. De Duitse theoloog Bastian wil zelfs aansluiting zoeken bij de moderne methoden van de natuurwetenschappen en zo komen tot de opbouw van een bruikbare techniek voor de kerkelijke handelingen⁶⁹. Men wil komen tot theorievorming, waarbij het natuurlijk niet de bedoeling is de Schrift buiten rekening te laten en zuiver van het empirische uit te gaan, maar waarbij dat toch licht kan gebeuren. Anderen trekken een vergelijking tussen de praktische theologie en de pedagogiek en zeggen dan ook meestal dat de praktische theologie een normatieve zowel als een empirische wetenschap moet zijn, omdat ze enerzijds de gegevens van de Heilige Schrift die voor de praktijk van de kerk relevant zijn, moet verzamelen en verwerken, terwijl ze anderzijds de gegevens van de praktijk empirisch moet bestuderen en zó tot wetenschappelijke theorievorming moet geraken⁷⁰.

Als we hier deze opvattingen kritisch vermelden, betekent dat niet dat we geen oog hebben voor de noodzakelijkheid van een degelijke kennisname door de theologie van wat er in de wereld aan de hand is. Zodanige kennisname is voor de theologie zelfs onontbeerlijk. De theologie moet immers relevant zijn en ter zake kundig. Daarom heeft de verhouding theologie – wereld het steeds weer voor de theologie noodzakelijk gemaakt kennis te nemen van wat er in andere wetenschappen geleerd wordt.

Het is voor de exegetische noodzakelijk een studie te maken van de taalkunde, zelfs van de geschiedeniswetenschap. Het is voor de dogmatiek noodzakelijk kennis te nemen van de filosofie. Zo is het ook voor de vakken van de praktische theologie noodzakelijk kennis te maken met de retoriek, de pedagogiek, de zielkunde, de sociologie en dergelijke meer⁷¹. Het gevaar is echter dat men de praktische theologie te veel aan dergelijke vakken kan verbinden en dat men zo het eigen theologisch karakter van de praktische theologie in het gedrang kan brengen. Dit gevaar is bijzonder groot waar men zich gaat bedienen van de methoden van dergelijke niet-theologische vakken en zo de

⁶⁷ Vgl Fritsche, a.w., 280.

⁶⁸ Vgl Markus Braun, *Reformation des Theologie-Stadiums*, Hamburg, 1966, 63–64, 71–72; M Josuttis, *Die Bedeutung der Kirchensoziologie für die praktische Theologie*, Verkündigung und Forschung, 12 (1967), 58 ev; Wölber, a.w., 258; Roscam Abbing, a.art., 172; J Sperna Weiland, *Hardop Denken*, Vox Theol., 36 (1966) 157 ev; Bastian, a.art., 37–55; *Theologiestudium*, 83–85; F Haarema, *Oecumenische Studiedagen over de Praktische Theologie*, Bulletin voor Pastorale Psychologie, 3 (1968), 23–25; K Leferinghausen, *Theologie und Sozialwissenschaften*, Th.P., 3 (1968), 27–32.

⁶⁹ Vgl HD Bastian, Von Wort zu den Wörtern, Ev. Th. 28 (1968), 32 ev.

⁷⁰ Vgl Voeltzel, a.art., 121 ev; First, a.w., 19.

⁷¹ Vgl W Hahn in *Ev. Kirchenlexikon III*, s.v. *Praktische Theologie*, k. 287; Caspari, PRE³, Bd. XV, s.v. *Praktische Theologie*, 656–657.

praktische theologie tot een empirische studie maakt die uiteindelijk niet méér beoogt dan de vorming van theorieën voor de kerkelijke praktijk. De praktische theologie mag niet worden tot een soort *Kirchensoziologie* of een stuk kerkelijke psychiatrie. Altijd weer dreigt het gevaar dat we gaan vergeten dat er in de handelingen van de kerk van een geheimenis en een wonder sprake moet zijn, van een handelen van de Heilige Geest dat niet te berekenen valt. Daarmee bedoelen wij niet dat alle pogingen tot doelgericht handelen bij de kerkelijke werkzaamheden zinloos zouden zijn. We komen straks nog hierop terug. We bedoelen echter te waarschuwen tegen een verlegging van de accenten, waardoor de praktische theologie in haar theologische karakter bedreigd wordt.

Om tegen dit gevaar beschermd te kunnen zijn, is het noodzakelijk dat we het begrip praktische theologie een *theologische radicalisering*⁷² laten ondergaan, door aan dit vakgebied een zuiver theologisch object te geven, zo mogelijk ook aangeduid door een benaming die aan zijn theologische taak voldoende uitdrukking geeft.

IV

Toegekomen aan het vaste punt dat een theologische radicalisering van onze vakken noodzakelijk is, moeten wij ons in de derde plaats ook afgrenzen van een theologische radicalisering van deze vakken door al te *eenzijdig klem te leggen op het ambt*. Daarbij hebben we niet slechts het oog op de Rooms- Katholieke pastoraaltheologie waarin het ambt een zo voorname rol speelt⁷³, maar we denken ook aan Kuyper die in zijn *Encyclopaedie der Heilige Godgeleerdheid* het theologisch object van onze vakken gezocht heeft in het ambt.

Nu moeten we onmiddellijk zeggen dat we voor de opvattingen van Kuyper de grootste waardering hebben en zijn bijdrage tot het gesprek over het object en de taak van deze vakken de meest belangwekkende bijdrage uit de negentiende eeuw vinden, waarbij wij zelfs vandaag nog grotendeels moeten aansluiten. Kuyper heeft immers zeer juist onderkend dat het object van dit vakgebied is het functioneren van de kerk, de diakonia van de kerk⁷⁴. Daarmee heeft hij aan dit vakgebied een eigen object gegeven dat voluit theologisch is, omdat hij deze vakken niet wilde beperken tot het formuleren van een theorie voor de praktijk, maar aan hen tot taak geeft om ook theologisch bezig te zijn met het wezen van het ambt en van de kerkelijke diakonia. Zo is ook Kuypers benaming voor deze vakken, namelijk diakoniologische vakken veel beter dan de benaming praktische theologie, omdat daarin beter uitkomt dat het gaat over de *daden* van de kerk, maar dan de daden van de *kerk*, die niets anders dan dienst mogen zijn. Zo formuleert ook Jetter: “Die Praktische Theologie ist die Theologie des kirchlichen Dienstes”⁷⁵.

Ons bezwaar tegen Kuyper is nu echter dat hij wel zeer juist gezien heeft dat het in dit vakgebied gaat over de diakonia van de kerk, maar dat hij *diakonia* dan niet vertaalt, zoals K. Dijk dat later wel zou doen, met *dienst*⁷⁶, maar met *ambt*. Niet voor niets beklemtoont hij dat deze vakken te maken hebben met de *ecclesia instituta*, want hij wil beslist niet denken aan de kerk als het lichaam van Christus dat ook als organische grootheid in deze wereld leeft, maar heel specifiek aan de geïnstitueerde kerk met zijn ambten. Hij is er bevreesd voor dat men, door van de dienst der *kerk* te spreken, uit het oog zal verliezen dat het eigenlijk niet de kerk zelf is, die in deze wereld handelt, maar Christus door de ambten die Hij heeft ingesteld. Daarom zegt hij: “Al is het derhalve volkomen juist gezien, dat de *Ecclesia instituta* functioneert door de Ambten, toch mag niet deze functioneerende werking, maar moet *het Ambt als zoodanig* op den voorgrond worden geplaatst. Het ambt is het onafhankelijk van deze voorstelling bestaande phaenomenon, dat met een eigen karakter voor ons treedt, en dat als

⁷² Vgl AD Huller, *Grundriss der Pr. Th.*, 13.

⁷³ Vgl H Jonker, *Van Pastoraaltheologie naar Praktische Theologie*, Ned. Th. T., 22 (1968), 279 ev.

⁷⁴ *Encyclopaedie der Heilige Godgeleerdheid*², Kampen, 1908, II, 582–589, III 468 ev.

⁷⁵ Jetter, a.art., 451.

⁷⁶ Vgl de titels van de werken van DIJK, zoals *De Dienst der Kerk*, 1952; *De Dienst der Prediking*, 1955; *De Dienst aan de Kerkjeugd*, 1954.

zodanig roept om wetenschappelijke bestudeering van den regel voor zijn werking⁷⁷. Natuurlijk heeft Kuyper niet bedoeld om daarmee terug te keren tot vóór Schleiermacher door van de praktische theologie weer een pastorale theologie te maken⁷⁸. Kuyper wilde juist ook ruimte maken voor de dienst van *alle* ambten, tot aan het ambt der gelovigen toe⁷⁹. Maar Kuyper is daardoor toch niet aan het gevaar ontkomen om de dienst van de kerk zodanig aan het ambt te verbinden, dat de zogenaamde “ambtelijke vakken” in onze kringen eigenlijk nooit verder gekomen zijn dan een bestudering van de taak van de bijzondere ambten in hun afzonderlijkheid, terwijl men te min oog heeft gehad voor het samenspel van alle ambten in de kerk als organische grootheid. Ongetwijfeld heeft Kuypers onderscheiding tussen de kerk als instituut en organisme hier een rol gespeeld. De openheld van de *ecclesia instituta* voor de wereld wordt onbedoeld beperkt. De activiteiten van de kerk verstollen in het ambt en de ambtelijke vakken hebben niets te maken met wat buiten het terrein van de *ecclesia instituta* gebeurt. Dat moet noodwendig bij de ambtelijke theologie leiden tot een groot conservatisme. De getuigenis van de kerk in allerlei zaken van politieke, economische en sociale aard wordt overgelaten aan de georganiseerde lidmaten die in hun organisaties de strijd in de wereld moeten aanbinden.

Buitendien is hier ook iets dat niet helemaal klopt. Kuyper zegt wel dat *het ambt als zodanig* het object van de ambtelijke vakken is, maar hij vindt het toch nodig de ambtelijke vakken af te grenzen van het kerkrecht, waar de constitutie en institutie van de ambten behandeld worden, ja zelfs “de onderscheidingen der Ambten”. Voor de ambtelijke vakken wil hij dan in het bijzonder de vraag reserveren “op welke wijze deze aldus ingestelde en kerkrechtelijk geregelde Ambten behooren bediend te worden”. Het gaat in de ambtelijke vakken dus toch weer niet om het ambt als zodanig, maar om de *functionering* van het ambt. Kuyper kan het zelfs sterker stellen en spreken over het object van deze vakken als “de methode der diakonia” of “de theorie, die haar praxis beheerschen moet”⁸⁰. Het is dan ook niet zo vreemd dat het woord *techniek* Kuyper meer dan eens uit de pen valt. In het licht hiervan moet er dus een vraagteken geplaatst worden achter de vertaling van diakonia met ambt, want ook bij Kuyper is het object van de ambtelijke vakken uiteindelijk niet het ambt als zodanig, maar de *functies* van het ambt. Dat komt veel beter tot uitdrukking wanneer men diakonia vertaalt met dienst⁸¹. Het is dan ook beter deze vakkengroep liever aan te duiden met de ietwat lompe benaming die Kuyper zelf heeft voorgesteld, namelijk diakoniologische vakken. Deze benaming sluit het begrip ambt niet uit, maar in, terwijl ze toch veel meer dynamisch en ook soepeler is.

Door de kerkelijke diakonia tot object van dit vakgebied te nemen, zijn wij in staat de echte theologische radicalisering ervan te voltrekken. Wie over de diakonia van de kerk wil spreken, ziet zich namelijk al gauw verplicht ook over de kerk zelf, over de geschiedenis, over het dogma, over de exegese van de Schrift mee te spreken. De dienst van de kerk zit aan de theologie in haar geheel vast en kan niet uitputtend behandeld worden door praktische voorschriften te geven (Schleiermacher) of door het ambt te bestuderen (Kuyper). De diakonia van de kerk neemt in de theologie een zeer centrale plaats in. Alle theologische lijnen kruisen elkaar in de dienst van de kerk. Het is daarom niet mogelijk een waterdicht compartiment voor de ambtelijke vakken te bouwen met slechts de mogelijkheid om enkele *Lehnsätze* uit de andere vakgebieden over te nemen. We moeten onze visie op de verhouding tussen de verschillende theologische vakken laten beheersen door de gedachte van de eenheid van de theologie als geheel, waarbij de zogenaamde verschillende vakken slechts verschillende gezichtshoeken zijn waarvan uit men de theologische stof benadert. We moeten in ons zoeken naar een omlijnd object voor de ambtelijke vakken ervan uitgaan *dat alle theologische disciplines uiteindelijk in werkelijkheid maar één en hetzelfde object hebben*, namelijk de openbaring

⁷⁷ *Encyclopaedie*, III, 471; vgl ook 11, 587.

⁷⁸ Vgl H Jonker, a.art., 280.

⁷⁹ Vgl *Encyclopaedie* III, 481 ev.

⁸⁰ *Encyclopaedie*, III, 476; vgl ook K. Dijk in *Christelijke Encyclopaedie*², 1956, I, 164, s.v. *Ambtelijke Theologie*.

⁸¹ Vgl HW Beyer, *Theologisches Wörterbuch zum N.T.*, II, 87, s.v. diakonia; Hans Küng, *De Kerk* (vert. H Wagemans), Hilversum, 1967, 443 ev.

van God in Christus Jezus. Ebeling schrijft: “Die Theologie ist ein unteilbar Ganzes, weil sie es mit einem Einigen, Grundeinfachen zu tun hat: dem Worte Gottes, dass nicht vielerlei sondern eins ist. Eine Gliederung der Theologie in verschiedene Aufgabenbereiche ist nur dann sinnvoll, wenn jede Teilaufgabe verstehbar ist als eine solche, in der das Ganze latent ist”⁸². Dat is zeer juist gezien. Geen exegeet is alleen maar exegeet; hij is ook historicus, dogmaticus en practicus. Hetzelfde geldt van de dogmaticus, de historicus en de beoefenaar van de diakoniologische vakken. Dezelfde stof komt telkens in alle theologische disciplines aan de orde, maar telkens vanuit een ander gezichtspunt. Dat is juist de waarborg voor het theologisch karakter van een bepaald vakgebied, dat het met centraal- theologische stof bezig is vanuit een theologisch gezichtspunt, dat het niets anders is dan een andere gestalte van dezelfde theologie⁸³. In de diakoniologische vakken komen we de theologie tegen in haar gestalte van bezinning op de dienst van de kerk binnen het raam van het heilswerk van God in Christus Jezus.

Dat is centraal – theologisch⁸⁴. De diakoniologische vakken handelen evengoed als de andere theologische disciplines over de *kennis van God in Christus Jezus*⁸⁵, maar nu specifiek onder het gezichtspunt, dat het gaat om die God, die voor de mens gekozen heeft en in zijn komen tot de mensen ook van de dienst van de mens, van de dienst van de kerk, gebruik wil maken. De diakoniologische vakken handelen over de *missio Dei* die in Christus heeft plaatsgevonden, maar door de levende Heer nog steeds plaats heeft en zich voltrekt in het werk van de Geest en het Woord, door de dienst van de kerk heen. Daarom moeten wij Rudolf Bohren bijvallen als hij zegt: “Praktische Theologie ist die Wissenschaft von der aktuellen Sammlung und Sendung der Kirche. Darum hat sie das Wirken von Geist und Wort an der Kirche und durch die Kirche zu ihrem Gegenstand. Der Geist und das Wort sammeln die Kirche, um sie in die Welt zu senden. Also ist die Praktische Theologie die Wissenschaft von der Teilhabe der Kirche an Gottes Sendung, an der *missio Dei*”⁸⁶. Misschien is het woord *Teilhabe* minder gelukkig. Het zou beter zijn hier van dienst te spreken. Overigens kunnen we ons goed in deze definitie vinden, omdat deze zo duidelijk laat uitkomen dat de kerk is opgenomen in de gang van Gods Geest en Woord door de wereld en dat de roeping tot dienst met de roeping van de kerk tot het heil gegeven is⁸⁷. Zo leeft de kerk in de eschatologische heilstijd tussen hemelvaart en wederkomst als de voorlopige gestalte van het herboren Godsvolk, waarin en waardoor de levende Heer werkzaam wil zijn⁸⁸. We kunnen niet delen in de vrees van Kuyper, Biesterveld, Hoekstra en Dijk dat het spreken over de kerk als subject van de diakonia, in plaats dan van het ambt, zou moeten leiden tot een miskennis van het feit dat het Christus zelf is die de diakonia verricht door middel van het ambt dat Hij heeft ingesteld⁸⁹. Ook al spreken we over de kerk als subject van de diakonia, weten we dat de kerk niet de opdrachtgeefster van de ambten is, maar Christus. Door echter over de dienst der kerk te spreken, willen wij duidelijk maken dat de kerk als geheel geroepen is tot de dienst van Christus en dat er hierin geen verschil bestaat tussen bijzondere en algemene ambten.

V

⁸² G Ebeling, *Wort und Glaube*², Tübingen, 1962, 448; O Weber, a.w., 97 ev

⁸³ Vgl E. Thurneysen, *Die Christliche Lehre von der Seelsorge*, Zollikon-Zürich, 1946, 10.

⁸⁴ Sedert Schleiermacher is het mogelijk het begrip theologie in een vage en overkoepelende betekenis te gebruiken van alle vakken die in enig verband tot de Bijbel of de kerk staan. We gebruiken echter het woord niet in die zin, maar in de radicale zin van de kennis van God, zoals dat bij Kuyper en Barth toegespitst is. Vgl P Althaus a.w., 1–5; E Brunner, a.w., 100–101; A Kuyper, *Encyclopaedie*, II, 179 ev; K Barth, K. D. 1, 1, 1–3; *ibid.*, *Einführung in die evangelische Theologie*², 1963, 15.

⁸⁵ Vgl Kuyper, a.w. II, 193: “De idee der Theologie kan niet anders zijn dan de *kennisse Gods*, en alle actie, waartoe de Theologie aandrijft, moet ter laatster instantie op het *kennen van God* gericht zijn”. Vgl ook Waterink, a.w., 130.

⁸⁶ R Bohren, *Praktische Theologie in: Einführung etc.*, 9/10.

⁸⁷ Vgl K Barth, K.D. IV, 3 (2), 655 ev.

⁸⁸ Dat is de waarheid van de zgn. “Apostolaatstheologie”, afgezien nu van de vraag of die benaming juist is. Vgl JA van Wyk, *Die Apostolaat van die Kerk*, Morija, 1958.

⁸⁹ Vgl bv Hoekstra, a.w., 28–29; K Dijk, *De Dienst der Prediking*, Kampen, 1955, 68 ev.

Op dit punt moeten wij tenslotte nog een laatste afgrenzing voltrekken, namelijk tegenover de gedachte dat de theologische radicalisering van de diakoniologische vakken *deze vakken hun concreet karakter moet ontnemen*, omdat alle handelingen van de kerk op zichzelf toch leeg en zinloos zijn, tenzij Christus door ze werkt – een mogelijkheid die we wel moeten verwachten, maar nooit kunnen bewerken⁹⁰.

Het is natuurlijk volkomen waar dat we nooit over Gods genadige tegenwoordigheid kunnen beschikken of de werking van de Geest en het Woord kunnen creëren. Deze waarheid is vooral door Karl Barth in alle toonaarden aan de orde gesteld⁹¹. Het probleem is nu echter dat de beklemtoning van de absolute afhankelijkheid van het kerkelijk handelen van het vrije, genadevolle handelen van God in de theologie van Barth soms op zodanige wijze naar voren komt, dat de indruk gewekt wordt dat er bij Barth een bepaalde onverschilligheid tegenover het kerkelijk handelen bestaat.

Zoals bekend, moet en kan de theologie volgens Barth niets anders zijn dan voorbereiding voor en dienst aan de kerkelijke verkondiging. De theologie moet daarom door en door praktisch en kerkelijk zijn⁹². Harnack vreesde al dat Barth de theologische kathedra in een preekstoel wilde veranderen en de band tussen theologie en cultuur wilde doorsnijden⁹³. Men zou kunnen denken dat we in de theologie van Barth een invasie van de theologie vanuit de praktische theologie voor ons hebben! Als we Fritzsche moeten geloven, hebben we in de *Verkündigungstheologie* een vierde *Strukturtype* van de theologie die nu pas zijn grote kans gaat krijgen, doordat de theologie praktisch en kerkelijk gaat worden⁹⁴. Het is dus moeilijk te geloven dat bij Barth de diakoniologische theologie verwaarloosd zou kunnen worden. Men zou juist het tegendeel verwachten, dat namelijk de theologie van de dienst van de kerk meer dan ooit tevoren gestimuleerd zou worden. Nu zal niemand willen ontkennen dat er belangrijke stimulansen vanuit de theologie van Barth op de diakoniologische theologie ingewerkt hebben, maar het is toch duidelijk dat de taak die Barth zelf aan de praktische theologie heeft toegewezen, een zeer bescheiden taak is. Ze heeft zich bezig te houden met de *applicatio* en de *Wie-Frage*, niet met de *explicatio* en de *Was-Frage* van de verkondiging, want die zijn voor de dogmatiek gereserveerd⁹⁵. De dogmatiek is immers de “konkrete Mitte” van de theologie, die een zuigkracht op de gehele theologie uitoefent en dus ook de praktische theologie dreigt te verzwelgen. Barth plaatst gewoon een gelijkheidsteken tussen “gute Dogmatik-gute Theologie-gute Predigt”⁹⁶. De praktische theologie heeft zich met de *Wie-Frage* bezig te houden, maar de *Wie-Frage* schijnt niet erg belangrijk te zijn, want ervan uitgaande dat onze menselijke woorden nooit Gods vrijblijvende genadewoorden als vanzelf in zich dragen, komt er bij Barth telkens een vreemde “Gleichgültigkeit” met betrekking tot het menselijk woord naar voren. Zo schrijft hij: “Verkündigung ist also nicht nach ihrer formellen oder inhaltlichen Vollkommenheit gefragt – höchste Vollkommenheit würde menschliche Rede noch nicht zur Verkündigung machen und geringste (Vollkommenheit) konnte sie noch nicht hindern, Verkündigung zu sein ...”⁹⁷. In zijn populaire *Einführung in die Evangelische Theologie* schrijft hij weer: “Es geht nicht um die eitle Frage, wie seine Verkündiger an diese und jene Menschen

⁹⁰ Vgl A Kuyper, *Tractaat van de Reformatie der Kerken*, Adam, 1883, 15: “Christus is wel terdege present in zijn kerk op aarde; present in den meest eigenlijken zin des woords; en waar hijzelf niet present is, daar moge een getabberd mensch staan te redeneren, maar daar is geen bediening des Woords; daar moge water gesprenkeld en brood gebroken worden, maar daar is geen sacrament ...” Vgl ook SFHJ Berkelbach van der Sprenkel, *Cathechetiek*, Nijkerk, 1956, 6–9 28 enz.; AJ Bronkhorst, *Schrift en Kerkorde*, Den Haag, 1947, 208–212.

⁹¹ Vgl H Zahrnt, *Die Sache mit Gott*, München, 1967, 13–65.

⁹² Vgl K. D. I, 1, par. 1: “Dogmatik ist als theologische Disziplin die wissenschaftliche Selbstprüfung der christlichen Kirche hinsichtlich des Inhalts der ihr eigentümlichen Rede von Gott”. Barth stelt zich voortdurend op het standpunt: “Theologie ist eine Funktion der Kirche”. Als functie van de kerk is de theologie voortdurend betrokken op de prediking. Vgl F Schmid, *Verkündigung und Dogmatik in der Theologie Karl Barths*, München, 1964, 14 ev, 145 ev.

⁹³ Vgl Zahrnt, a.w., 46–48.

⁹⁴ Vgl Fritzsche, a.w., 17–18, 92 ev, 96–99.

⁹⁵ Vgl K.D. I, 2, 857–859; K.D. 1, 1, 3.

⁹⁶ K.D. I, 2, 858.

⁹⁷ K.D. I, 1, 53.

'herankommen', mit dem Worte Gottes bei ihnen 'ankommen' mochte ..."⁹⁸. Het is moeilijk zich van de indruk los te maken, dat Barth vanuit de dialectiek tussen het Woord Gods en het woord van de mens het laatste te veel bagatelliseert.

Het is niet vreemd, dat er van verschillende kanten bezwaar gerezen is tegen deze relativering van alle menselijke pogingen, niet omdat men het niet eens is met wat Barth zegt over de vrijheid van Gods spreken, maar omdat men het een onjuiste tegenstelling tussen het spreken van God en het spreken van de mens vindt⁹⁹. Markus Braun heeft erop gewezen, dat Barth zelf ook zegt dat de prediker moet moeten van het leven, van de mens, van de tegenwoordige tijd, maar dat Barth daar lichtvoetig over heen stapt en de ernst van een dergelijke kennis blijkbaar niet beseft¹⁰⁰. Het is toch vreemd, dat God zich bedient van het menselijk woord en de normale middelen van menselijke communicatie, maar dat het dan toch opeens onbelangrijk wordt of de mens ook alles in het werk stelt om zijn woord naar zijn vermogen in orde te doen zijn¹⁰¹. Bastian vindt het maar verschrikkelijk, dat de theologie van het Woord zich "keinen Deut darum kümmert" hoe het kerkelijk spreken bij de mensen overkomt. Bastian wil bestrijden dat de kerk de verantwoordelijkheid voor het zoeken van een menselijk – verantwoorde communicatie zou kunnen afschuiven met een beroep op de onmiddellijke genadevolle werking van het Woord van God. "Der dogmatische Appell an Gottes Wort", aldus Bastian, "ist vorschnell, solange wir nicht wissen, was die Kirche mit den Wörtern, was die Wörter mit der Kirche machen. Der Appell wird zum Delikt, wenn er der kirchlichen Praxis und der Praktischen Theologie dazu dient, sich angesichts einer trostlosen Predigtwirklichkeit ein dogmatisches Alibi zu verschaffen"¹⁰².

We kunnen ons niet in alles bij de critici van Barth aansluiten, omdat ze meermalen spreken vanuit een uitgangspunt dat voor ons onaanvaardbaar is. Ze willen dat de praktische theologie een veel meer empirisch karakter moet dragen en gebruiken meermalen hun afwijzing van Barth als een aanloop om te komen tot de verdediging van een praktische theologie die met sociologische en andere methoden moet werken. Toch moeten we hen toestemmen dat het niet opgaat om vanuit de theologische radicalisering van de diakoniologische vakken voet te geven aan een zorgeloosheid over het woord dat door de kerk gesproken en de daad die door de kerk verricht moet worden. We kunnen de reactie van de theologie van het Woord tegen een verburgerlijking van de theologie alleen maar waarderen, en we stemmen Barth toe, als hij bij de bespreking van de "Adressaten" van het Woord dat verkondigd wordt, de mensen tekent als zondaars die vooral behoefte hebben aan het Woord van heil dat onverkort gepredikt moet worden, zonder aanpassing aan de moderne mentaliteit en zonder weglating van wat voor de geest van de tijd onaanvaardbaar mag zijn¹⁰³. Maar desondanks moeten wij ook vasthouden aan de verantwoordelijkheid van de kerk die ook meebrengt dat de kerk alles moet doen om werkelijk ter zake kundig te spreken en te handelen, vanuit een echte en diepe kennis van de situatie van de mens tot wie ze zich richt¹⁰⁴. Dat sluit ook in dat het voor de kerk niet om het even is of haar woord aan alle menselijk noodzakelijke voorwaarden voldoet om werkelijk gehoord te kunnen worden. Hoe waar het ook is, dat het alleen de Geest is die het oor en het hart van de mens kan openen en hem kan doen verstaan wat in de Naam van God tot hem gezegd wordt en aan hem gedaan wordt, dat betekent niet dat de Geest anders tot hem wil spreken dan door "bemiddeling" van de gewoon- menselijke begrippen die hij kent. De Geest neemt de pogingen van de kerk in zijn

⁹⁸ *Einführung*, 198.

⁹⁹ Vgl HO Wölber, *Religion ohne Entscheidung*², Göttingen, 1960, 247 ev; HD Bastian, a.art., *Ev. Th.*, 28 (1968), 25 ev.

¹⁰⁰ Markus Braun, *Reformation des Theologie-Studiums*, Hamburg, 1966, 66.

¹⁰¹ Vgl Wölber, a.w., 250–251; HD Bastian, a.art., 30.

¹⁰² Bastian, a.art., 54.

¹⁰³ Vgl K.D. IV, 3/2, 917 ev, vooral 936 ev.

¹⁰⁴ Dat is waarschijnlijk wat D Bonhoeffer bedoelde met zijn uitspraak dat de volmacht waarmee de kerk spreekt, de volmacht van de tegenwoordige Christus is, maar ook de volmacht die komt: "wenn ein Wort aus der tiefsten Kenntniss meiner Menschlichkeit mich in meiner ganzen Wirklichkeit jetzt und hier betrifft". Vgl *Gesammelte Schriften*, Bd. I, München, 1958, 144.

almacht op, Hij annuleert ze niet¹⁰⁵. De theologische radicalisering van de diakoniologische vakken betekent niet een bagatellisering van de concrete dienst van de kerk.

Van de diakoniologische vakken mag men juist verwachten dat ze de kerk moeten dienen met zoveel kennis als mogelijk is van de mens en zijn wereld, zijn psyche, zijn taal. De diakoniologische vakken moeten zich voortdurend op de hoogte stellen van wat in de sociale wetenschappen omtrent de mens gezegd wordt. Ze zullen ook daarin kritisch bezig moeten zijn en moeten oppassen eigen zelfstandigheid tegenover deze vakken niet prijs te geven, maar ook vooral niet het Woord van God te onderwerpen aan de maatstaven van de moderne maatschappij en de moderne mens. Het is voor de kerk van groot belang om de moderne mens en zijn situatie te verstaan, want ze is geroepen het evangelie in zijn "taal" aan hem over te dragen. Dat mag echter nooit betekenen dat de mens van vandaag voor de kerk tot criterium mag worden van wat wel en wat niet verkondigd of gedaan mag worden. Daarom moeten ook de ambtelijke vakken zich ervan bewust blijven dat hun primaire interesse niet de empirische gegevens van mens en wereld kan zijn, maar de openbaring van God in Christus Jezus. Vanuit het Woord van God moet de werkelijkheid en de handelingen van de kerk doorlicht worden. De empirische gegevens waarvan de diakoniologische vakken kennis moeten nemen, blijven taken van secundair belang tegenover de centraal- theologische interesse die deze vakken beheersen moet¹⁰⁶. Als secundaire interesse is ze niet minder serieus of irrelevant. De kerk mag niet met gesloten ogen aan de mens en zijn wereld voorbijgaan, omdat ze het toch niet van haar eigen kennis van de wereld en de mens moet verwachten, maar van het wonder van Gods komen tot de mens ondanks de gebreken van de kerkelijke dienst. Zo staan de diakoniologische vakken voor deze tweeledige werkelijkheid: de werkelijkheid dat God in zijn vrijheid zijn werk kan doen wanneer en waar hij wil en dus ook door de allerzwakste pogingen van de kerk heen, én de werkelijkheid dat de kerk nochtans geroepen is om alles in haar vermogen te doen om haar arbeid zo goed als mogelijk te maken, al weet ze dat ze ook door haar beste arbeid God niet kan dwingen om met haar mee te werken.

VI

We hebben ons naar verschillende kanten afgegrensd en terzelfdertijd verduidelijkt waarom wij dat moesten doen. We kunnen dus nu samenvattend afsluiten door te zeggen dat we verkieszen om de vakken die aan onze zorg toevertrouwd zijn, de *diakoniologische* vakken te noemen, omdat het voor ons daarin om de dienst der kerk gaat; dat we deze vakken als volwaardige *theologische* vakken willen verstaan die niet op een of andere wijze een ander, praktisch karakter zou dragen dan de andere theologische disciplines; dat we de taak van deze vakken willen zien als *de bestudering van het Woord Gods onder het gezichtspunt van de dienst van de kerk* en dus niet maar als de taak om een theorie voor de kerkelijke praktijk op te stellen; dat we – ten slotte – *een degelijke kennisname van de mens tot wie de dienst van de kerk zich richt* als inbegrepen bij de taak van deze vakken zien, omdat we het onjuist achten om vanuit een theologische radicalisering van deze vakken de verantwoordelijkheid van de kerk voor de communicatie op menselijk vlak te bagatelliseren.

Binnen deze grenzen willen wij bewegen, wetende dat God alleen onze arbeid vruchtbaar kan maken en dat Hij alleen die in ons menselijk vlees gekomen is, telkens weer het wonder doet gebeuren, dat onze nutteloze arbeid in zijn dienst opgenomen en tot zegen gemaakt wordt.

Mine Heren Curatoren van deze Hogeschool,

Graag betuig ik U bij deze gelegenheid mijn oprechte dank voor het feit dat U mij bij de Generale

¹⁰⁵ Vgl WD Jonker, *Enkele opmerkinge oor die nuwe teologie*, Standpunte 20, Junie 1967, 38 ev.

¹⁰⁶ We kunnen ons dan ook grotendeels vinden in wat Schuster schrijft, als hij de "theologisch-soziologische Analyse der Gegenwart" als "*wesentliche Teilaufgabe der Praktischen Theologie*" aanduidt, maar niet als de hoofdtak van de praktische theologie, die hij ziet in de bestudering van de kerk (a.w., 242 ev). Vgl ook zijn artikel, *Wezen en Taak van de Pastoraaltheologie*, Concilium I, maart 1965, 7–17; ook Lekker-Kerker, a. art., 37 ev.

Synode hebt willen voordragen voor de benoeming in dit ambt. Ik heb lang in onzekerheid verkeerdt over de vraag of ik de roeping hierheen wel mocht volgen en aanvankelijk meende ik ook te moeten bedanken. Dat U mij desondanks een tweede keer hebt willen voordragen, getuigt van veel begrip en geduld, hetgeen mij met diepe dankbaarheid jegens U vervult. Het is iets uitzonderlijks, dat de Gereformeerde Kerken, die een zo grote rijkdom van mannen met intellectuele en geestelijke gaven hebben, iemand uit het verre Zuid-Afrika, haast van de einden der aarde af, tot dienst aan hun Theologische Hogeschool hebben willen roepen. Ik ben mij bewust van de grote verantwoordelijkheid die daarmee op mijn schouders gelegd wordt. Niet alleen is het een grote verantwoordelijkheid om bezig te zijn met de vorming en opleiding van bedienaars van het Goddelijk Woord, vooral in een groep van vakken die van zoveel betekenis voor hun toekomstige arbeid mag zijn als de diakoniologische, maar het is ook een grote verantwoordelijkheid om in mijn persoon een oecumenische band te leggen tussen de kerken daarginds en de kerken hier te lande. Wat hebben de kerken van gereformeerde belijdenis elkaar nodig in deze tijd! De Gereformeerde Kerken van Nederland hebben in het verleden ontzaglijk veel gedaan voor de theologische opbouw van de kerken van gereformeerde belijdenis over de gehele wereld en in het bijzonder in Zuid-Afrika. U moet vooral niet gering denken over de invloed die ook vandaag nog door u uitgeoefend wordt. Juist daarom is het voor de Gereformeerde Kerken hier zo noodzakelijk om in alles hun grote verantwoordelijkheid te beseffen en ook het gewicht van iedere verschuiving binnen de Gereformeerde Kerken voor de kerken op de andere continenten te overwegen. Dat ik geroepen ben om met de theologen van de Gereformeerde Kerken mee te arbeiden in hun grote en verantwoordelijke taak, stemt mij tot vreugde, maar ook tot nederigheid, omdat ik de grenzen van mijn eigen mogelijkheden maar al te goed heb leren kennen. Dat neemt niet weg dat ik met grote dankbaarheid deze benoeming aanvaard, ook al omdat ik ervan overtuigd ben dat de Gereformeerde Kerken in Nederland zeker het recht hebben iets of iemand uit Zuid-Afrika terug te vragen voor al het goede wat wij in Zuid-Afrika van de kerken in dit land hebben mogen ontvangen. Ik bied mijzelf dan ook met al mijn vermogens voor de dienst van de kerken hier aan, met het gebed dat God mijn arbeid vruchtbaar wil maken tot opbouw van zijn Kerk.

Mijne Heren Bestuursleden en Curatoren van de Johannes Calvijn Stichting,

Ook tot U gaat mijn dank uit voor de eervolle benoeming aan uw stichting. De verplichtingen die daaruit voortvloeien, hoop ik naar vermogen en in getrouwheid te vervullen.

Mijne Heren Professoren, Mijnheer de lector,

De bijzonder hartelijke wijze waarop U mij en mijn gezin in uw midden hebt willen ontvangen en verzorgen, heeft voor ons de moeilijke overgang van een ander land naar het uwe verlicht. Wij hebben haast geen woorden om U naar waarde te danken voor alle moeite die U in velerlei opzicht voor ons hebt gedaan, voor de gastvrijheid die we met name van de familie Bakker mochten genieten en voor het begrip en de belangstelling die U ons reeds sinds de tijd van de eerste benoeming betoond hebt. Het is onze wens dat wij de gelegenheid zullen hebben U iets van de vriendschap terug te geven die wij van U allen hebben mogen ondervinden!

Hooggeleerde Bakker,

Het is geen geringe taak uw kathedraal in te nemen. Ik acht mijzelf echter bijzonder gelukkig dat te mogen doen terwijl U tegenwoordig bent om, zoals U alreeds gedaan hebt, mij met uw vriendelijke raad bij te staan.

Hooggeleerde Berkouwer,

Uw tegenwoordigheid bij deze gelegenheid is voor mij een oorzaak van vreugde. Niet alleen denk ik met dankbaarheid terug aan de tijd van mijn studie onder uw leiding, maar ook aan uw belangstelling

in mijn persoon en wedervaren sedert ik op 1 april 1955 onder U heb mogen promoveren. Dat er thans niet minder dan drie hoogleraren aan deze Hogeschool zijn die hun doctorsbul uit uw hand hebben mogen ontvangen, mag als bewijs dienen voor de diepgaande invloed die door U op het leven van de Gereformeerde Kerken is uitgeoefend. Ik hoop dat ik in mijn arbeid enigszins de sporen mag vertonen van de liefde voor de waarheid van Gods Woord die U steeds bezielde heeft.

Waarde Ds. Schippers,

Wij vangen ongeveer gelijktijdig onze werkzaamheden aan deze Hogeschool aan en wij zullen ons daarbij ten dele op hetzelfde terrein gaan bewegen. Ik kan U verzekeren dat ik mij veel voorstel van de samenwerking met U.

Mijne Heren leden van de staf dezer Hogeschool,

Mijn dank voor al het goede dat ik ook van U allen reeds ontvangen heb. Indien ik hier een naam in het bijzonder mag noemen, dan toch zeker die van de heer Veenendaal, die ons in allerlei opzicht met raad en daad bijgestaan heeft en zich veel moeite voor ons welzijn getroost heeft.

Dames en Heren studenten,

Het zal voor mij een voorrecht zijn met U samen op weg te zijn in de studie van de theologie. U wordt van harte bedankt voor uw gelukwensen ter gelegenheid van mijn benoeming. Ik weet wel dat het scherpste, en waarschijnlijk ook het meest juiste oordeel over mijn arbeid als hoogleraar niet geveld zal worden door de Curatoren, maar door U. Dat is uw onbetwistbaar voorrecht. Ik wil U echter de verzekering geven dat ik niet zal pretenderen iets anders dan alleen maar mezelf te zijn. Indien we elkaar aanvaarden zoals we nu eenmaal zijn, is het toch mogelijk dat we samen veel vreugde zullen vinden in de studie van de diakoniologische vakken die voor U in die toekomst van groot belang kunnen blijken te zijn.

Mag ik tenslotte allen, die door hun aanwezigheid gemaakt hebben dat deze bijeenkomst een feestelijke aangelegenheid mag zijn, oprecht bedanken.

Geve God ons allen zijn zegen!

Ik dank U voor uw aandacht!